

نقش عوامل شخصیتی و جنسیت در رابطه بین جهت گیری دینی و رضایت از زندگی در دو گروه طلاب و دانشجویان شهر قم

امین رحمتی

دانشجوی کارشناسی ارشد روان شناسی با رویکرد اسلامی، مؤسسه عالی اخلاق و تربیت، ایران، قم.

Rahmaty2000@gmail.com

جواد مصلحی

دانش پژوه دکتری قرآن و روان شناسی، جامعه المصطفی العالمیه (ص)، ایران، قم.

javadmoslehi1@Gmail.com

محمد فرهوش

دانشجوی کارشناس ارشد مشاوره و راهنمایی، مؤسسه عالی اخلاق و تربیت، ایران، قم.

Farhoush.mohammad@gmail.com

حسین رضاییان بیلوندی

کارشناس ارشد روان شناسی خانواده، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ایران، قم.

h.rezaeiyan60@gmail.com

محمد سعید نصر اصفهانی

دانشجوی کارشناسی ارشد روان شناسی عمومی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ایران، قم.

snasr1907@gmail.com

چکیده

رضایت از زندگی تأثیر بسزایی در افزایش بهزیستی روانی و پیشگیری از آسیب های روانی دارد. هدف این پژوهش بررسی نقش عوامل شخصیتی و جنسیت در رابطه بین جهت گیری دینی و رضایت از زندگی بود. جامعه آماری این پژوهش دانشجویان و طلاب ساکن شهر قم بود. بدین منظور ۷۹۴ نفر از دانشجویان و طلاب به صورت نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند و پرسش نامه های رضایت از زندگی (دینر، ۱۹۸۵)، جهت گیری دینی (هیل، ۱۹۹۹) و شخصیت (گلدبرگ، ۱۹۹۹) را تکمیل کردند. در تحلیل داده ها از روش همبستگی مرتبه صفر، همبستگی مرتبه یک (تفکیکی)، Z فیشر، رگرسیون چندگانه و تحلیل واریانس

یک‌راهه استفاده شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که جنسیت و عوامل شخصیتی رابطه جهت‌گیری درونی و رضایت از زندگی را تعدیل می‌کند. در طلاب، رضایت از زندگی با جهت‌گیری دینی کل و زیرمقیاس‌های جهت‌گیری دینی بیرونی اجتماعی و فردی رابطه مثبت و معنادار دارد، در حالی که در دانشجویان و همچنین طلاب دانشجو، فقط جهت‌گیری دینی بیرونی اجتماعی با رضایت از زندگی رابطه مثبت و معنادار دارد.

کلیدواژگان: رضایت از زندگی، جهت‌گیری مذهبی، اثر تعدیلی عوامل شخصیت، دانشجویان و طلاب.

مقدمه

یکی از شاخص‌های بهداشت روانی، میزان رضایت از زندگی^۱ است (حمیدی، ۱۳۹۳؛ بخشایش، ۱۳۹۵). پژوهش‌ها بین رضایت از زندگی و مؤلفه‌های بهزیستی روانی^۲ رابطه معناداری را نشان می‌دهند (پرانک، ۲۰۱۶^۳). افراد با رضایت از زندگی پایین، در مقابل مشکلات جدی روان‌شناختی آسیب‌پذیرند (دیوریمسی^۴ و همکاران، ۲۰۰۰؛ سافرن^۵ و دیگران، ۲۰۰۵؛ بیرامی و قلی‌زاده، ۱۳۹۰). رضایت از زندگی پایین با افزایش تحریک‌پذیری و پرخاشگری به تعاملات اجتماعی فرد آسیب می‌زند (انصاری و همکاران، ۲۰۱۳).

دینر^۶ (۲۰۰۰) رضایت از زندگی را به جامع‌ترین ارزیابی فرد از کیفیت زندگی خود تعریف کرد. پرسون^۷ و چاچرودی^۸ (۲۰۱۶) معتقدند رضایت از زندگی، جزء شناختی بهزیستی فاعلی^۹ است. بهزیستی فاعلی مفهوم گسترده‌ای است که شامل تجربه‌کردن هیجان‌های مثبت، سطح پایین خلقت منفی، و ارزیابی مثبت از کیفیت زندگی است (تقوی، آزاد فلاح، موتابی و طلائی، ۱۳۹۴).

1. life satisfaction
2. psychological well-being
3. Pronk, N. P.
4. Devrimci-Ozguven, H.
5. Safren, S. A.
6. Diener, E. D.
7. Prasoan, R.
8. Chaturvedi, K. R.
9. subjective well-being

اگرچه رضایت از زندگی به کیفیت زندگی، تأمین نیازها و در دسترس بودن اهداف بستگی دارد، در تمامی اینها، ملاک‌های شخصی فرد در ارزیابی او مؤثر است. از این‌رو افراد هنگامی سطوح بالای رضایت از زندگی را تجربه می‌کنند که وضعیت زندگی آنها با ملاک‌هایی که خود تعیین کرده‌اند مطابقت داشته باشد (دیلاحیح^۱ و دیگران، ۲۰۱۰؛ بخشایش، ۱۳۹۵). باورهای دینی نقش بسزایی در تعیین ملاک‌های فرد دارد.

هرچند دین از آغاز پیدایش علم روان‌شناسی با آن قرین بوده، اما از دیرباز نزاع مهمی راجع به نقش دین در بهزیستی فرد و جامعه مطرح بوده است که آیا دین تسهیل‌کننده سلامت روان است یا مانع آن (آقابابایی، ارجی و بلجنیو، ۱۳۹۳). نظریه جهت‌گیری دینی^۲ مسیر مناسبی برای حل این مناقشه است؛ به گفته آلپورت،^۳ انگیزه‌های متفاوت دینداران موجب سطوح مختلف دینداری می‌شود؛ دینداری نابالغ (بیرونی) با سلامت روان رابطه منفی و دینداری بالغ (درونی) با سلامت روان رابطه مثبت دارد. او تأکید می‌کند در جهت‌گیری دینی درونی، خود دین، هدف است و فرد ارزش‌ها و آموزه‌های دینی را درونی می‌کند، در حالی که در جهت‌گیری دینی برونی، دین ابزاری برای رسیدن به هدف‌های دیگر همچون آرامش، امنیت، مقام و موقعیت اجتماعی است (آلپورت و راس،^۴ ۱۹۶۷). هیل^۵ (۱۹۹۹) جهت‌گیری بیرونی را به دو بخش جهت‌گیری دینی برونی فردی^۶ و جهت‌گیری دینی برونی اجتماعی^۷ تفکیک کرد. جهت‌گیری برونی فردی، دینداری با اهداف شخصی مانند آرامش و آسایش است و جهت‌گیری برونی اجتماعی با اهداف اجتماعی مانند دوست‌یابی است.

میرخان (۱۳۹۳) در پژوهشی بر ۲۶۲ معلم زن نشان داد که بین نگرش دینی و رضایت از زندگی رابطه معناداری وجود ندارد. در این پژوهش از مقیاس نگرش دینی خدایاری فرد استفاده شده بود. ابراهیمی و میرزاحسینی (۱۳۹۳) در پژوهشی بر ۳۷۶ زن مجرد و متأهل، در محدوده سنی ۱۸ تا ۴۰، نشان دادند که در زنان مجرد جهت‌گیری دینی درونی و بیرونی با رضایت از زندگی رابطه معناداری ندارد و در زنان متأهل جهت‌گیری دینی بیرونی با رضایت از زندگی رابطه معنادار

1. Delahaij, A.
2. religious orientation
3. Allport, G. W.
4. Ross, M.
5. Hill, P. C.
6. extrinsic-personal
7. extrinsic-social

(۰/۰۵۴) دارد. کمری سنقرآبادی و فتح‌آبادی (۱۳۹۱) در پژوهشی بر ۲۴۴ دانشجوی نشان دادند که رضایت از زندگی و جهت‌گیری درونی رابطه معناداری (۰/۱۵۸) دارند. در این دو پژوهش از مقیاس جهت‌گیری دینی آلپورت استفاده شده بود. با توجه به نتایج متناقض این پژوهش‌ها و مقیاس‌هایی که در این پژوهش‌ها به کار رفته، مناسب است با استفاده از مقیاس جهت‌گیری دینی بازنگری‌شده هیل (۱۹۹۹) رابطه جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی بررسی شود. با توجه به متن‌گویی‌ها و دستوره‌های اجتماعی دین اسلام به نظر می‌رسد سنجش جهت‌گیری درونی و برونی در سطح دینداری را نشان ندهد، بلکه دو گونه دینداری در تعامل با شخصیت را معرفی می‌کند و مناسب است نمره کل جهت‌گیری دینی که حاصل جمع تمام نمرات است لحاظ شود.

می‌توان سازوکار تأثیر دینداری در رضایت از زندگی را در ۵ حوزه کلی دسته‌بندی کرد: ۱. هدف و معنای زندگی؛ ۲. لذت‌های معنوی (انس و مناجات با خدا)؛ ۳. زهد و دل‌نپستن به دنیا (واقعیت‌شناسی دنیا)؛ ۴. نگرش مثبت معنوی؛ ۵. جلب حمایت اجتماعی.

۱. هدف و معنای زندگی؛ در حالی که هدف زندگی در جهان‌بینی مادی، لذت و آرامش آدمی در دنیا است، در اسلام تقرب‌جستن به خدا، تکامل روح و بهره‌مندی از جلوه‌های خداوند در جهان آخرت، هدف است (کانون نشر و ترویج فرهنگ اسلامی حسنات اصفهان، ۱۳۸۹، ج ۲، ص ۱۵۹). نیاز حقیقت‌جویی و کمال‌جویی از نیازهای فطری آدمی است (سنجری، ۱۳۹۰). از این رو تمامی انسان‌ها نیاز به شناخت مبدأ وجود، نیاز به شناخت معنا و هدف زندگی و نقش آدمی در جهان هستی را تجربه کرده‌اند (ابراهیمی و میرزاحسینی، ۱۳۹۳). دین با پاسخ‌گویی به این‌گونه پرسش‌های بنیادین، به زندگی آدمی معنا می‌دهد. احساس معنا موجب هدفمند زیستن و افزایش احساس ارزشمندی می‌شود (سلیمانی ابهری و سلیمانی ابهری، ۱۳۹۳). درک معنای زندگی، آدمی را از احساس پوچی رها می‌کند و رضایت از زندگی او را افزایش می‌دهد (پسندیده، ۱۳۸۹، ص ۵۷).

۲. لذت‌های معنوی (انس و مناجات با خدا)؛ امام سجاد (ع) در مناجات‌المحبین می‌فرماید: «خدایا، کیست که شیرینی محبت تو را چشیده باشد و به سوی غیر تو رود؟!» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۱، ص ۱۴۸)؛ در مقابل کسانی که از یاد خداوند غافل شده‌اند زندگی سختی دارند (طه: ۱۲۴). یاد خدا موجب آرامش می‌شود (رعد: ۲۸). مؤمنان به واسطه لذت‌های معنوی، رضایت از زندگی بیشتری را تجربه می‌کنند. یافته‌های علمی برای افکار و هیجانات معنوی کارکردهای ویژه‌ای در جهت افزایش سازگاری و احساسات مثبت نشان داده‌اند. از این رو روان‌شناسان، معنویت و دینداری را تحت عنوان هوش معنوی مفهوم‌سازی کردند (شهرابی فراهانی و فرح‌بخش، ۱۳۹۱). پژوهش‌های بسیاری ارتباط بین هوش معنوی و رضایت از زندگی را نشان داده‌اند (از باب نمونه

نک.: عبدیوسف‌خانی، و اکبری امرغان، ۲۰۱۴).

۳. زهد و دل‌نیستن به دنیا (واقعیت‌شناسی دنیا): حضرت علی (ع): «دل‌هایتان را از این دنیا خارج کنید، قبل از آنکه بدن‌هایتان از آن خارج شود، در دنیا آزمایش می‌شوید و برای غیر آن آفریده شده‌اید» (شریف‌الرضی، ۱۴۰۴، ص ۳۲۰). آموزه‌های اسلامی دنیا را مزرعه آخرت، یک رؤیا، پلی به سوی آخرت و منزلی در میانه راه که مسافر از آن می‌گذرد، معرفی کرده‌اند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۲۸). چنین نگرشی موجب افزایش سازگاری می‌شود. سازگاری فرایندی مستمر است که موجب واکنش مناسب به محیط و در عین حال تغییر دادن آن به گونه‌ای سالم و مؤثر است. فرد سازگار، راجع به توانایی‌ها و محدودیت‌های خود و محیط واقع‌بین است و هدف قابل دسترسی برای خود انتخاب می‌کند (تاج‌آبادی هرات، ۱۳۹۱). توانایی سازگاری با موقعیت‌های زندگی موجب افزایش رضایت از زندگی می‌شود.

۴. نگرش مثبت معنوی؛ آموزه‌های معنوی دینی نوعی نگرش منسجم، هدفمند و مثبت به زندگی ایجاد می‌کند. از این‌رو فرد در مواجهه با رویدادهای منفی، آنها را ارزیابی مثبت معنوی ثانویه می‌کند. یعنی بُعدی معنوی به مسئله می‌دهد و آن را فرصتی برای تقرب به خدا مفهوم‌سازی می‌کند (پسندیده، ۱۳۸۹، ص ۲۹۸). علاوه بر این بر اساس آموزه‌های اسلامی، خداوند مؤمنان را در مشکلات و سختی‌ها یاری می‌کند (غافر: ۵۱، طلاق: ۳). از این‌رو مؤمن با توکل به خدا، به پشتیبانی خدا باور دارد و احساس توانمندی می‌کند (توبه: ۱۲۹). در نتیجه در هنگام مشکلات احساس معنا از یک سو و توکل به خدا از سوی دیگر، موجب تقویت تاب‌آوری مؤمن می‌شود. تاب‌آوری در مقابل مشکلات موجب افزایش رضایت از زندگی می‌شود (بیرامی و همکاران، ۲۰۱۳). نگرش معنوی در موقعیت‌های روزمره نیز بُعدی معنوی به موقعیت می‌دهد و موجب انگیزش و احساسات مثبت می‌شود (الکینز و کاوندش، ۲۰۰۴). از این‌رو رضایت از زندگی را افزایش می‌دهد.

۵. جلب حمایت اجتماعی؛ پژوهش‌هایی نشان داده‌اند که دینداری بالغانه و سالم موجب رفتارهای مثبتی همچون کمک به دیگران (اوسلانر، ۲۰۰۲؛ لم، ۲۰۰۴) گذشت (بالس^۵ و

1. Bayrami, M.
2. Elkins, M.; Cavendish, R.
3. Uslaner, E. M.
4. Lam, P. Y.
5. Baols et al.

همکاران، ۲۰۱۸؛ گرساچ و هاتو، ۱۹۹۳^۱) و قدردانی (آقابابایی، فراهانی و تیک، ۱۳۹۱) می‌شود. به نظر می‌رسد چنین رفتارهایی با بهبود روابط بین فردی موجب افزایش رضایت از زندگی می‌شود. پژوهش‌هایی که به بُعد معنوی رضایت از زندگی توجه داشته‌اند، بر نقش کیفیت روابط بین فردی مؤمنان در رضایت از زندگی تأکید کرده‌اند (جایاچاندرن و برانچ، ۲۰۱۶). این سازوکارها به گونه‌ای در عوامل شخصیتی مؤثرند و باید بررسی شود که آیا جهت‌گیری دینی از طریق عوامل شخصیتی بر رضایت از زندگی تأثیر دارد و به عبارت دیگر عوامل شخصیتی رابطه بین جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی را واسطه‌گری می‌کنند یا خیر.

ویژگی‌های شخصیتی در چگونگی نگرش‌ها و رفتارهای افراد نقش دارند. شخصیت، شیوه‌های متمایز و نسبتاً پایدار تفکر، احساس و عمل است که پاسخ فرد به موقعیت‌های زندگی را مشخص می‌کند. بر اساس نظریه صفات، انسان آمادگی‌هایی زیستی به نام صفات دارد که عناصر اصلی شخصیت او را شکل می‌دهند، و این عناصر پایدار در تعامل با محیط موجب می‌شوند فرد به شیوه خاصی به محرک‌ها واکنش نشان دهد (فیست و فیست، ۲۰۰۸، ص ۱۲). پژوهش‌هایی نشان داده‌اند که عوامل شخصیت با جهت‌گیری دینی رابطه مثبت دارند (رستمی، هاشمی و علیلو، ۱۳۹۲؛ وحدانی، تنهای، روحانی و مهدیان، ۱۳۹۳؛ شیبانی، نریمانی و محرمی، ۱۳۹۴). البته برخی از عوامل شخصیت همچون وظیفه‌شناسی و موافق بودن، همبستگی بیشتری با جهت‌گیری دینی دارند (آقابابایی، ۲۰۱۴). پژوهش‌هایی نیز نشان داده‌اند که عوامل شخصیت با رضایت از زندگی رابطه مثبت دارند (عسگری، حافظی و جمشیدی، ۱۳۸۹؛ تمنایی فر و منصوری‌نیک، ۱۳۹۳؛ خدابخش پیرکلانی، کلانی و پیوسته‌گر، ۱۳۹۳). بنابراین به نظر می‌رسد عوامل شخصیتی رابطه جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی را تعدیل می‌کنند. آقابابایی (۲۰۱۴) در دانشجویان ایرانی نشان داد که پس از کنترل عوامل شخصیتی، دینداری نیز می‌تواند بهزیستی فاعلی را پیش‌بینی کند، اما برخی پژوهش‌ها نشان دادند که پس از کنترل عوامل شخصیت، دینداری، بهزیستی فاعلی را پیش‌بینی نمی‌کند (مانند بری، ۲۰۱۲). با توجه به این شواهد مناسب است نقش تعدیل‌کنندگی و واسطه‌گری شخصیت در رابطه دینداری و رضایت از زندگی بررسی شود.

پژوهش‌هایی نقش جنسیت در رضایت از زندگی را بررسی کرده‌اند و نشان داده‌اند که به‌طور معناداری رضایت از زندگی مردان بیش از زنان است (فرهان و آیتن، ۲۰۱۶). پژوهش‌هایی نیز نقش جنسیت در جهت‌گیری دینی را بررسی کرده و نشان داده‌اند که جهت‌گیری زنان درونی و

جهت‌گیری مردان بیرونی است (از باب نمونه، منصورنژاد، کجباف، کیانی و پورسید، ۱۳۸۹). همچنین پژوهش‌هایی رابطه معنادار جنسیت و رضایت از زندگی را نشان داده‌اند (زارعی توپخانه، زهیری هاشم‌آبادی و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۳). از این رو مناسب است علاوه بر عوامل شخصیتی، نقش جنسیت نیز بررسی شود. پژوهش‌هایی نشان داده‌اند که دینداری و رضایت از زندگی در طلاب به طور معناداری بیش از دانشجویان است (از باب نمونه، رسولی و سلطانی‌گرد فرامرز، ۱۳۹۴).

با توجه به اهمیت عوامل شخصیتی و جنسیت در رابطه جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی، هدف این پژوهش بررسی نقش عوامل شخصیتی و جنسیت در این رابطه است. پرسش‌های پژوهش عبارت‌اند از: آیا عوامل شخصیتی و جنسیت رابطه جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی را واسطه‌گری می‌کنند؟ آیا عوامل شخصیتی و جنسیت این رابطه را تعدیل می‌کنند؟ آیا رابطه شخصیت و جهت‌گیری دینی با رضایت از زندگی در طلاب و دانشجویان متفاوت است؟

۱. روش پژوهش

روش این پژوهش توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش تمامی طلاب و دانشجویان ساکن شهر قم بودند. حجم جامعه مطالعه‌شده ۱۷۰۰۰۰ نفر بود. با توجه به نوع پژوهش و تعداد متغیرهای مطالعه و حجم جامعه، بنا بر ساختار برآورد نمونه کوکران، تعداد ۳۹۰ نفر برای نمونه کافی است. با توجه به شیوه نمونه‌گیری که در دسترس بود، برای افزایش دقت پژوهش، ۷۹۴ نفر از جامعه آماری برای نمونه انتخاب شدند که بر اساس نوع تحصیلات، ۴۰۳ دانشجوی، ۲۵۷ طلبه و ۱۳۴ طلبه دانشگاهی بود که بر اساس جنسیت، ۳۷۹ زن و ۴۱۵ مرد و در مقطع سنی ۱۷ تا ۴۲ سال بودند. افراد پرسش‌نامه‌های رضایت از زندگی دینر (۱۹۸۵)، جهت‌گیری دینی هیل (۱۹۹۹) و شخصیت گلدبرگ (۱۹۹۹) را تکمیل کردند. در تحلیل داده‌های جمع‌آوری‌شده از نرم‌افزار SPSS24 و روش تحلیل رگرسیون گام به گام، همبستگی پیرسون مرتبه صفر و مرتبه یک (تفکیکی)، Z فیشر و تحلیل واریانس یک‌راهه استفاده شد.

۲. ابزار پژوهش

در این پژوهش از مقیاس‌های رضایت از زندگی دینر (۱۹۸۵)، جهت‌گیری دینی هیل (۱۹۹۹) و عوامل شخصیتی گلدبرگ (۱۹۹۹) استفاده شد.

مقیاس رضایت از زندگی:^۱ این مقیاس را دینر و همکاران (۱۹۸۵) ساختند. مقیاس رضایت از زندگی جنبه شناختی شادکامی را می‌سنجد. در حقیقت این مقیاس نشان می‌دهد که شرکت‌کنندگان تا چه حد از زندگی خود راضی‌اند و تا چه اندازه زندگی خود را به زندگی آرمانی‌ای که برای خویش در نظر گرفته‌اند نزدیک می‌دانند. این مقیاس پنج گویه دارد و افراد بر روی یک مقیاس لیکرت هفت‌درجه‌ای میزان رضایت خود را از زندگی درجه‌بندی می‌کنند. نمرات گویه‌ها سپس با هم جمع می‌شوند و سطح کل رضایت از زندگی فرد تعیین می‌شود. بنابراین نمرات این مقیاس بین ۵ تا ۳۵ متغیر است. دینر و همکاران (۱۹۸۵)، ضریب بازآزمایی مقیاس را در یک فاصله دو ماهه ۰/۸۲ و ضریب همسانی درونی مقیاس را با استفاده از فرمول آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۷ به دست آوردند. این محققان همچنین در تحلیلی عاملی پی بردند که کلیه گویه‌های مقیاس بر روی یک عامل قرار دارند که این تک‌عامل ۰/۶۶ واریانس مربوطه را تبیین می‌کند. در پژوهشی که بیانی، کوچکی و گودرزی (۱۳۸۶) بر روی جمعیتی ۱۰۹ نفری از دانشجویان انجام دادند، ضریب آلفای کرونباخ مقیاس ۰/۸۳، ضریب پایایی با استفاده از روش دونیمه کردن برابر ۰/۷۵ و با روش بازآزمایی یک‌ماهه برابر ۰/۶۹ به دست آمد. روایی سازه مقیاس رضایت از زندگی از طریق روایی همگرا با استفاده از پرسش‌نامه شادکامی آکسفورد و پرسش‌نامه افسردگی بک برآورد شد. این مقیاس همبستگی مثبت با پرسش‌نامه شادکامی آکسفورد و همبستگی منفی با پرسش‌نامه افسردگی بک نشان داد و برای سنجش میزان رضایت از زندگی به کار گرفته شد.

مقیاس تجدیدنظرشده جهت‌گیری مذهبی^۲ (هیل، ۱۹۹۹): این پرسش‌نامه چهارده‌گویه‌ای که برگرفته از مقیاس آلپورت و راس (۱۹۶۷) است، دینداری را در چارچوب سه مؤلفه جهت‌گیری دینی درونی^۳، جهت‌گیری دینی برونی فردی و جهت‌گیری دینی برونی اجتماعی می‌سنجد. شرکت‌کنندگان به یک مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت از عمدتاً مخالف (۱) تا عمدتاً موافق (۵) پاسخ می‌دهند. پایایی این مقیاس مناسب و قابل مقایسه با مقیاس اصلی است. این نسخه کوتاه، قابلیت کاربرد در افراد با سطوح مختلف تحصیلی را دارد. نسخه فارسی این مقیاس را قربانی، واتسن، فراملکی، موریس و هود^۴ (۲۰۰۲) طی روند استاندارد ترجمه و ترجمه برگردان تهیه کردند. پایایی درونی خرده‌مقیاس‌های آن با روش آلفای کرونباخ در ایالات متحده از ۰/۵۹ تا

1. Satisfaction With Life Scale (SWLS)

2. Religious Orientation Scale-Revised

3. intrinsic

4. Ghorbani, N.; Watson, P. J.; Gharamaleki, A. F.; Morris, R. J.; Hood, R. W.

۰/۸۴ به دست آمده است (آقابابایی و بلچنیو، ۲۰۱۴).

مقیاس پنج عامل بزرگ شخصیت گلدبرگ (۱۹۹۹): این مقیاس نسخه کوتاه و بیست‌گویه‌ای مقیاس پنج عامل بزرگ شخصیت گلدبرگ (۱۹۹۹) است. در این مقیاس هر یک از عامل‌های پنج‌گانه گلدبرگ با چهار گویه سنجیده می‌شوند. این پنج عامل عبارت‌اند از: برون‌گرایی، توافق، وظیفه‌شناسی، ثبات هیجانی، و گشودگی به تجربه (تجربه‌پذیری). بررسی‌ها حکایت از پایایی بازآزمایی، واگرا، و همگرا و اعتبار سازه این مقیاس داشته است که قابل مقایسه با دیگر مقیاس‌های پنج‌عاملی است (دونلان، اوسفالد، برد و لوکاس، ۲۰۰۶). نسخه فارسی مقیاس نیز دارای روایی و پایایی رضایت‌بخشی است (آقابابایی، ۱۳۸۹ و ۲۰۱۲).

۳. یافته‌ها

در جدول یک میانگین نمرات شرکت‌کنندگان به تفکیک نوع تحصیلات (طلاب، دانشجویان و طلاب دانشگاهی) عرضه شده است. طلاب دانشگاهی افرادی هستند که در ضمن تحصیل در حوزه‌های علمیه به دانشگاه وارد شدند و تحصیل هم‌زمان دارند. در جدول یک آلفای کرونباخ مقیاس‌های پژوهش نیز عرضه شده است. در جاهایی که تفاوت بین گروه‌ها معنادار بوده، از آزمون تعقیبی شفه برای مقایسه دوبه‌دوی گروه‌ها استفاده شده و نتیجه آن در جدول یک، در ستون آخر، عرضه شده است.

جدول ۱: مقایسه طلاب و دانشجویان در رضایت از زندگی و جهت‌گیری دینی و زیرمقیاس‌هایش

گروه‌ها	طلاب (نفر ۲۵۷)	دانشجویان (نفر ۴۰۳)	طلاب دانشگاهی (نفر ۱۳۴)	متغیرها	آلفا
	میانگین (انحراف معیار)	میانگین (انحراف معیار)	میانگین (انحراف معیار)	نتایج تحلیل واریانس یک‌راهه (F)	
رضایت از زندگی	۲۱/۳ (۷/۶)	۲۰/۸ (۷/۰)	۲۰ (۶/۹)	۱/۴۵۴	۰/۸۰

جهت گیری دینی درونی (۸ سؤال)	۰/۸۱۵	۳۴/۸ (۴/۱)	۲۸/۲ (۵/۵)	۳۳/۹ (۳/۸)	۱۷۰/۴**
جهت گیری دینی بیرونی فردی (۳ سؤال)	۰/۷۵۱	۱۲/۵ (۲/۱)	۱۱/۲ (۲/۷)	۱۱/۷ (۲/۳)	۷/۸۹**
جهت گیری دینی بیرونی اجتماعی (۳ سؤال)	۰/۷۴۱	۸/۵ (۳/۱)	۸/۲ (۲/۸)	۹/۳ (۲/۷)	۱۹/۷۰**
جهت گیری دینی کل (۱۴ سؤال)	۰/۸۳	۵۵/۶ (۶/۱)	۴۷/۸ (۸/۹)	۵۴/۹ (۶/۰)	۹۰/۵۳**

** $P < 0/01$

همان طور که در جدول یک مشاهده می شود، آلفای کرونباخ جهت گیری دینی کل بالاست و نشان می دهد که گزاره «مناسب است در کاربرد مقیاس جهت گیری دینی برای مسلمانان، نمره کلی از مجموع تمامی گویه ها لحاظ شود» را تأیید می کند. همان طور که در جدول یک ملاحظه می شود، طلاب در جهت گیری دینی و تمامی زیر مقیاس های آن نمرات بیشتری از دانشجویان کسب کرده اند و در رضایت از زندگی تفاوت طلاب و دانشجویان معنادار نبوده است.

برای مقایسه توان جهت گیری دینی و عوامل شخصیتی در پیش بینی رضایت از زندگی، از رگرسیون گام به گام استفاده شد و همان طور که نتایج آن در جدول دو مشاهده می شود در طلاب و دانشجویان، جهت گیری دینی رابطه قوی تری با رضایت از زندگی دارد، و با وجود جهت گیری دینی در مدل رگرسیونی، عوامل شخصیتی قدرت پیش بینی رضایت از زندگی را به طور معنادار ندارند. البته در گروه طلاب دانشگاهی عامل شخصیتی ثبات هیجانی قدرت پیش بینی بیشتری از جهت گیری دینی دارد.

جدول ۲: نتایج پیش‌بینی رضایت از زندگی بر اساس جهت‌گیری دینی کل و عوامل شخصیتی در هر گروه تحصیلی

گروه	ضریب غیر استاندارد B	خطای پیش‌بینی Std. Error	ضریب استاندارد Beta	T	سطح معناداری Sig.
طلاب	۴۳۹/۰	۰۸۷/۰	۳۵۴/۰	۰۴۹/۵	۰۰۰/۰
دانشجویان	۱۴۵/۰	۰۴۶/۰	۱۷۸/۰	۱۴۲/۳	۰۰۲/۰
	ثبات هیجانی	۳۷۰/۰	۱۴۷/۰	۱۴۲/۰	۵۰۷/۲
طلاب دانشگاهی	۶۱۸/۰	۱۹۱/۰	۲۸۹/۰	۲۳۵/۳	۰۰۲/۰
	جهت‌گیری دینی کل	۲۸۹/۰	۱۰۱/۰	۲۵۷/۰	۸۷۵/۲

متغیر ملاک: رضایت از زندگی

بنا بر نتایج جدول دو، مناسب است جهت‌گیری دینی کل به عنوان متغیر اصلی مرتبط با رضایت از زندگی مطالعه، و نقش عوامل شخصیت به عنوان متغیر تعدیل‌کننده بررسی شود. بنا بر نتایج رگرسیون، عوامل شخصیتی نقش واسطه‌گری ندارند. چون طبق مدل بارون و کنی^۱ (۱۹۸۶) یکی از شروط واسطه‌گری آن است که هنگامی که متغیر واسطه (عوامل شخصیتی) به همراه متغیر مستقل اصلی (جهت‌گیری مذهبی) در مدلی رگرسیونی، متغیر ملاک (رضایت از زندگی) را پیش‌بینی می‌کنند، متغیر واسطه (عوامل شخصیتی) بتواند متغیر ملاک را پیش‌بینی کند. با توجه به نتایج جدول دو این فرض نقض شد.

به منظور بررسی اثر تعدیل‌کنندگی، نتایج همبستگی مرتبه صفر و همبستگی تفکیکی جهت‌گیری دینی و زیرمقیاس‌هایش با رضایت از زندگی در هر یک از گروه‌های طلاب، دانشجویان و طلاب دانشگاهی و کل افراد، در جدول سه عرضه شده است. در همبستگی تفکیکی، نقش جنسیت و عوامل شخصیتی کنترل شد. در پژوهش حاضر رضایت از زندگی زنان (۲/۴) به طور معناداری ($P < 0/01$) بیش از مردان (۲/۳) بود. بنابراین مناسب است برای بررسی ارتباط خالص جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی، متغیر جنسیت کنترل شود.

جدول ۳: ماتریس همبستگی مرتبه صفر و همبستگی تفکیکی جهت‌گیری دینی و زیرمقیاس‌های آن با رضایت از زندگی با کنترل جنسیت و پنج عامل بزرگ شخصیت، در هر یک از گروه‌های تحصیلی

گروه‌ها	نوع همبستگی	رضایت از زندگی	درونی	بیرونی فردی	بیرونی اجتماعی	جهت‌گیری دینی کل
جهت‌گیری درونی	طلاب	*۱۵۵/۰	۰۰۰/۱			
	دانشجویان	مرتبه صفر	**۰/۲۰۵	۰۰۰/۱		
		تفکیکی	۰۲۸/۰	۰۰۰/۱		
	طلاب دانشگاهی	مرتبه صفر	*۰/۱۰۱	۰۰۰/۱		
		تفکیکی	*۲۰۳/۰	۰۰۰/۱		
	کل	مرتبه صفر	**۰/۳۵۴	۰۰۰/۱		
		تفکیکی	۰۵۲/۰	۰۰۰/۱		
	جهت‌گیری برونی فردی	طلاب	تفکیکی	**۲۷۵/۰	**۴۰۲/۰	۰۰۰/۱
مرتبه صفر			**۰/۲۲۸	**۰/۴۱۱	۰۰۰/۱	
دانشجویان		تفکیکی	*۱۳۵/۰	**۶۳۱/۰	۰۰۰/۱	
		مرتبه صفر	**۰/۱۳۵	**۰/۶۷۵	۰۰۰/۱	
طلاب دانشگاهی		تفکیکی	۱۰۵/۰	**۳۱۳/۰	۰۰۰/۱	
		مرتبه صفر	۱۴۶/۰	**۰/۲۷۱		
کل		تفکیکی	**۱۶۶/۰	**۴۹۱/۰	۰۰۰/۱	
		مرتبه صفر	**۰/۱۶۶	**۰/۵۶۵		
جهت‌گیری برونی اجتماعی	طلاب	تفکیکی	*۱۸۹/۰	۰۷۶/۰-	**۱۹۷/۰	۰۰۰/۱
		مرتبه صفر	**۰/۱۷۵	۰۶۷/۰-	۱۲۶/۰	۰۰۰/۱
	دانشجویان	تفکیکی	**۲۰۵/۰	**۲۹۶/۰	**۳۶۱/۰	۰۰۰/۱
		مرتبه صفر	**۰/۲۰۱	**۰/۲۸۴	**۰/۳۳۵	۰۰۰/۱
	طلاب دانشگاهی	تفکیکی	۱۶۲/۰	۰۳۵/۰	**۳۹۳/۰	۰۰۰/۱
		مرتبه صفر	۱۴۴/۰	۰۴۱/۰-	**۰/۴۰۳	۰۰۰/۱
	کل	تفکیکی	**۱۸۰/۰	**۱۴۱/۰	**۳۱۴/۰	۰۰۰/۱
		مرتبه صفر	**۰/۱۷۵	**۰/۱۵۶	**۰/۲۸۲	۰۰۰/۱
جهت‌گیری دینی کل	طلاب	تفکیکی	**۲۹۳/۰	**۷۵۱/۰	**۷۱۸/۰	**۵۱۸/۰
		مرتبه صفر	**۰/۲۹۷	**۰/۷۶۹	**۰/۶۹۴	**۰/۴۷۷
	دانشجویان	تفکیکی	*۱۲۷/۰	**۸۹۲/۰	**۸۱۵/۰	**۶/۰
		مرتبه صفر	**۰/۱۹۲	**۰/۹۱۰	**۰/۸۲۵	**۰/۶۰۰
	طلاب دانشگاهی	تفکیکی	*۲۳۴/۰	**۷۴۷/۰	**۷۴۱/۰	**۶۰۳/۰
		مرتبه صفر	**۰/۳۲۸	**۰/۷۲۶	**۰/۷۴۳	**۰/۵۷۸
	کل	تفکیکی	**۱۵۲/۰	**۸۵۹/۰	**۷۴۷/۰	**۵۵۹/۰
		مرتبه صفر	**۰/۸۸۸	**۰/۷۶۸	**۰/۵۲۵	**۰/۲۱۱

جنسیت: برون‌گرای، توافق، وظیفه‌شناسی، ثبات هیجانی، گسودگی به تجربه

**P<۰/۰۱ و *P<۰/۰۵

همان‌طور که در جدول سه مشاهده می‌شود در اکثر گروه‌ها، ضریب همبستگی مرتبه صفر جهت‌گیری دینی درونی و رضایت از زندگی با ضریب همبستگی تفکیکی که در آن نقش عوامل شخصیتی و جنسیت کنترل شده است، متفاوت است. برای بررسی معناداری این تفاوت از آزمون آماری Z فیشر استفاده شد که اغلب تفاوت معنادار نبود. نقش تعدیل‌کنندگی جنسیت و عوامل شخصیتی فقط در رابطه جهت‌گیری درونی و رضایت از زندگی در کل طلاب و دانشجویان تأیید شد.

معناداری تفاوت ضرایب متناظر بین گروه‌ها، به وسیله آزمون آماری Z فیشر بررسی شد. از باب نمونه، معناداری تفاوت همبستگی مرتبه صفر جهت‌گیری دینی درونی با رضایت از زندگی در گروه طلاب (۰/۲۰۵) با گروه دانشجویان (۰/۱۰۱) بررسی شد. تفاوت مشاهده‌شده بین طلاب و دانشجویان در ضرایب همبستگی در هیچ‌کدام از موارد معنادار نیست و در نتیجه به جامعه آماری هم تعمیم‌پذیر نیست.

بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل آماری داده‌های جمع‌آوری شده نشان داد که در هر دو گروه طلاب و دانشجویان جهت‌گیری دینی بهتر از عوامل شخصیتی، رضایت از زندگی را پیش‌بینی کرد، البته در طلاب دانشگاهی، ثبات هیجانی در کنار جهت‌گیری مذهبی، رضایت از زندگی را پیش‌بینی کرد. کنترل جنسیت و عوامل شخصیتی در رابطه جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی، اگرچه ضریب همبستگی را کاهش داد، اما این کاهش در اکثر گروه‌ها معنادار نبود. فقط در مجموع طلاب و دانشجویان و در رابطه جهت‌گیری درونی و رضایت از زندگی معنادار بود. در نتیجه فرضیه تعدیل‌کنندگی عوامل شخصیت رد شد. همچنین مقایسه شدت رابطه رضایت از زندگی و جهت‌گیری دینی در طلاب و دانشجویان ساکن قم تفاوت معناداری را نشان نداد.

نتایج این پژوهش با پژوهش میرخان چریک‌آباد (۱۳۹۳) بر ۲۶۲ معلم زن در ارومیه متفاوت است؛ پژوهشی که نشان داده بود بین نگرش دینی و رضایت از زندگی رابطه معناداری وجود ندارد. همچنین با پژوهش آقابابایی و همکاران (۱۳۹۳) متفاوت است که نشان داد برون‌گرایی مهم‌ترین عامل پیش‌بینی بهزیستی روانی و زیرمقیاس‌های آن در دانشجویان ایرانی و لهستانی است و دینداری نقش اندکی دارد (آقابابایی و بلچنیو، ۱۳۹۳).

نتایج این پژوهش با پژوهش تمنایی‌فر و منصوری نیک هم‌سوست. آنان در پژوهشی بر ۲۵۰ دانشجوی دختر و پسر نشان دادند که رضایت از زندگی با بهزیستی معنوی و دینی رابطه

معناداری (۰/۱۷) دارد (تمنایی فر و منصورى نیک، ۱۳۹۲). به نظر می‌رسد دینداری با دو سازوکار مسئله‌مدار و هیجان‌مدار موجب سازگاری و رضایت از زندگی بیشتر می‌شود. همچنین دینداری موجب نگرش مثبت، معنادار و هدفمند به خود، دیگران و وقایع زندگی می‌شود.

برخی پژوهش‌ها رابطه معنادار بین رضایت از زندگی و عوامل شخصیتی روان‌آزردگی، وظیفه‌شناسی و گشودگی به تجربه را نشان داده‌اند (پارسون و چاترودی، ۲۰۱۶؛ ویرتز و همکاران، ۲۰۱۶؛ بیرامی و قلی‌زاده، ۱۳۹۰؛ تمنایی فر و منصورى نیک، ۱۳۹۲؛ کرمی جویانی و همکاران، ۱۳۹۴). در پژوهش حاضر نیز رضایت از زندگی با توافق (۰/۱۲۸)، وظیفه‌شناسی (۰/۱۲۷)، ثبات هیجانی (۰/۱۶۲) و گشودگی به تجربه (۰/۸۴) رابطه معناداری داشت و برخلاف بسیاری از پژوهش‌ها با برون‌گرایی رابطه معنادار نداشت (مثلاً آقابابایی، ۱۳۹۳).

برخی پژوهش‌ها بین هوش هیجانی و رضایت از زندگی رابطه معنادار گزارش کرده‌اند (میرخان چریک‌آباد، ۱۳۹۳؛ ضیاخدادادیان، سیرتی‌نیر، خمسه و عبادی، ۱۳۹۱؛ سیمایی، ۱۳۸۸). مناسب است در پژوهش‌های آینده اثر تعدیل‌کنندگی هوش هیجانی در رابطه رضایت از زندگی با معنویت و دینداری بررسی شود.

از محدودیت‌های این پژوهش، همگنی جامعه و نمونه آماری بود. به نظر می‌رسد دانشجویان ساکن شهر قم، به واسطه تماس با روحانیت، از سطح بالاتری از جهت‌گیری دینی برخوردارند. علاوه بر این افرادی که در این پژوهش همکاری کردند، از سطوح بالای جهت‌گیری دینی برخوردار بودند. در نتیجه تفاوت معناداری در ضرایب رابطه جهت‌گیری دینی و رضایت از زندگی در دو گروه طلاب و دانشجویان مشاهده نشد. پیشنهاد می‌شود فرضیه‌های این پژوهش در نمونه‌های ناهمگون‌تر تکرار شود. همگونی بسیار زیاد جامعه مانع معناداری روابط می‌شود (دلاور، ۱۳۹۳). از محدودیت‌های دیگر این پژوهش مقیاس‌های کوتاه و نامناسب آن بود. مناسب است در آینده از مقیاس‌های بلندتر و دقیق‌تر مانند نئو^۱ ۲۴۰ سؤالی استفاده شود (مک‌کرا و کاستا، ۱۹۹۲).

در رابطه شخصیت و جهت‌گیری دینی سؤالات مهمی مطرح است، مانند «آیا جهت‌گیری دینی درونی، بیرونی، دو سطح دینداری است یا دو نوع جهت‌گیری دینی به واسطه شخصیت افراد است و جهت‌گیری دینی بیرونی در فرد برون‌گرا، و جهت‌گیری دینی درونی در فرد درون‌گرا غالب است؟ آیا عوامل شخصیتی، میزان دینداری را پیش‌بینی می‌کند؟ آیا جهت‌گیری دینی عوامل شخصیت را تغییر می‌دهد؟». از این رو پیشنهاد می‌شود در مطالعه‌ای طولی، اثربخشی تعاملی

1. NEO_IR

2. McCrae, R. R.; Costa, P. T.

شخصیت و دینداری بررسی شود. بدین منظور مؤسسات دانشگاهی و حوزوی می‌توانند با رضایت دانش‌پژوهان، شخصیت و دینداری آنان را بسنجند و تا ۲۰ سال، هر ۵ سال یک بار این سنجش را تکرار کنند. در نتیجه از یک سواثر بخشی تعاملی شخصیت و دینداری در افراد را بسنجند و از سوی دیگر تأثیر فضای علمی و تربیتی حوزه و دانشگاه بر شخصیت و دینداری دانش‌پژوهان را بررسی کنند تا متناسب با نتایج آن و نیازها و اهداف سازمانشان، سیاست‌هایی برای جذب و تربیت دانش‌پژوهان آینده تدوین کنند.

منابع

- آقابابایی، ناصر (۱۳۸۹). نقش احساس قدردانی در رضایت از زندگی. روان‌شناسی و دین. ۱۱، ۳۹-۵۲.
- آقابابایی، ناصر، ارجی، اکرم، و بلچنیو، آگاتا (۱۳۹۳). رابطه مدل شخصیتی هگزاکو با جهت‌گیری دینی و بهزیستی روان‌شناختی و فاعلی در ایران و لهستان. مطالعات اسلام و روان‌شناسی. ۸ (۱۴)، ۳۳-۵۳.
- آقابابایی، ناصر، و بلچنیو، آگاتا (۱۳۹۳). رابطه میان مدل شخصیتی هگزاکو، دینداری و بهزیستی فاعلی در دانشجویان ایرانی و لهستانی. روان‌شناسی معاصر. ۱ (۱۷)، ۱۷-۲۸.
- آقابابایی، ناصر، فراهانی، حجت‌الله، و تیبک، محمدتقی (۱۳۹۱). رابطه قدردانی از خدا با عامل‌های شخصیت، بهزیستی و سلامت روانی. روان‌شناسی و دین. ۱ (۱۷)، ۱۱۵-۱۳۲.
- ابراهیمی، فاطمه، و میرزاحسینی، حسن (۱۳۹۳). رابطه جهت‌گیری مذهبی و رضایت از زندگی در بین زنان مجرد و متأهل شهر قم. پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده. ۲ (۳)، ۸۷-۱۰۰.
- بخشایش، علیرضا (۱۳۹۵). رابطه تاب‌آوری و کیفیت دوستی با رضایت از زندگی در دانش‌آموزان. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. ۷ (۲۵)، ۱۴۵-۱۵۸.
- بیانی، علی‌اصغر؛ کوچکی، عاشورمحمد، و گودرزی، حسینی (۱۳۸۶). اعتبار و روایی مقیاس رضایت از زندگی. روان‌شناسان ایرانی. ۳، ش ۱۱، ص ۲۶۵-۲۵۹.
- بیرامی، منصور، و قلی‌زاده، حسین (۱۳۹۰). عامل‌های شخصیتی به عنوان پیش‌بینی‌کننده افسردگی و رضایت از زندگی. مجله پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ارومیه. ۲۲ (۲)، ۹۸-۹۲.
- پسندیده، عباس (۱۳۸۹). رضایت از زندگی. قم: دارالحدیث.
- تاج‌آبادی هرات، جعفر (۱۳۹۱). اثربخشی آموزش مؤلفه‌های هوش معنوی بر عزت نفس و سازگاری دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه شهر هرات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرو دشت.
- تقوی، نغمه، آزاد فلاح، پرویز، موتابی، فرشته، و طلایی، ابراهیم (۱۳۹۴). تحلیل کیفی بهزیستی فاعلی از دیدگاه دختران نوجوان. روان‌شناسی تحولی (روان‌شناسان ایرانی). ۱۱ (۴۳)، ۲۲۹-۲۴۶.
- تمنایی‌فر، محمدرضا، و منصوری‌نیک، اعظم (۱۳۹۲). پیش‌بینی رضایت از زندگی بر اساس رگه‌های شخصیتی، حمایت اجتماعی و بهزیستی معنوی. پژوهش‌های نوین روان‌شناختی (روان‌شناسی دانشگاه تبریز). ۸ (۲۹)، ۸۷-۶۷.

- تمنایی فر، محمدرضا، و منصوری نیک، اعظم (۱۳۹۳). ارتباط ویژگی‌های شخصیتی، حمایت اجتماعی و رضایت از زندگی با عملکرد تحصیلی دانشجویان. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. ۲۰ (۷۱)، ۱۶۶-۱۴۹.
- حمیدی، نگار (۱۳۹۳). رابطه رضایت از زندگی با شادکامی و بهداشت روانی سالمندان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- خدابخش پیرکلانی، روشنک، کلانی، نیلوفر، و پیوسته‌گر، مهرانگیز (۱۳۹۳). رابطه رضایت از زندگی و عوامل برون‌گرایی شخصیت در آزمون‌های ننو و آیزنگ در دانشجویان رشته‌های مختلف دانشگاه‌های تهران. مطالعات روان‌شناختی. ۱۰ (۴)، ۱۱۷-۱۰۱.
- دلاور، علی (۱۳۹۳). روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی. ویرایش چهارم. تهران: نشر ویرایش.
- رستمی، محمد، هاشمی، تورج، و محمود علیلو، مجید (۱۳۹۲). مقایسه ویژگی‌های شخصیتی، حمایت اجتماعی و جهت‌گیری مذهبی در افراد اقدام‌کننده به خودکشی و گروه گواه. مجله پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ارومیه. ۲۴ (۱۲)، ۱۰۲۶-۱۰۱۶.
- رسولی، رؤیا، و سلطانی گرد فرامرز، سمیه (۱۳۹۴). مقایسه و بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی و عمل به باورهای دینی با سازگاری زناشویی در طلاب و دانشجویان. خانواده‌پژوهی، ۸ (۴)، ۴۲۷-۴۳۹.
- زارعی توپخانه، محمد، زهیری هاشم‌آبادی، علی، و صفورایی پاریزی، محمدمهدی (۱۳۹۳). بررسی رابطه جنسیت با ابعاد روان‌آزردگی، روان‌گسستگی، برون‌گرایی و رضایت از زندگی. پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده. ۲ (۳)، ۱۳۲-۱۱۵.
- سلیمانی ابهری، هادی و سلیمانی ابهری، صدیقه (۱۳۹۳). موضع علم و قرآن درباره «خودپنداره» و «حرمت خود» و تأثیر آن بر سلامت جسم. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی زنجان. ۲۲ (۹۰)، ۱-۱۲.
- سنجرى، هادی (۱۳۹۰). بررسی امکان پرورش هوش معنوی در پرتو ذهنیت فلسفی؛ مطالعه موردی: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- سیمایی، شکوفه (۱۳۸۸). دل‌بستگی به خدا و هوش عاطفی: نقش آنها در پیش‌بینی سلامت روانی و رضایت از زندگی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شیراز.

- شیبانی، حسین، نریمانی، محمد، و محرمی، جعفر (۱۳۹۴). بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با صفات شخصیتی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی و پیام نور شهرستان دامغان، فرهنگ در دانشگاه اسلامی. ۵ (۱۴)، ۷۹-۵۵.
- شریف‌الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴). نهج البلاغه (للصیحی صالح). قم: هجرت. چاپ اول.
- ضیاءدادیان، محبوبه، سیرتی‌نیر، مسعود، خمسه، فریال، و عبادی، عباس (۱۳۹۱). مقایسه تأثیر آموزش دوروش حل تعارض و مدیریت هوش هیجانی بر رضایت از زندگی همسران جانبازان اعصاب و روان. طب جانباز. ۴ (۱۵)، ۶۱-۵۲.
- عبدیوسف‌خانی، زینت، و اکبری‌امرغان، حسین (۲۰۱۴). بررسی رابطه بین هوش معنوی و رضایت از زندگی. پژوهش‌نامه تربیتی. ۹ (۳۸)، ۱۶-۱.
- عسگری، پرویز، حافظی، فریبا، و جمشیدی، ثریا (۱۳۸۹). رابطه سبک اسناد و ویژگی‌های شخصیتی با رضایت از زندگی زناشویی در پرستاران زن شهر ایلام. زن و فرهنگ. ۱ (۳)، ۳۳-۱۷.
- فیست، جس، و فیست، گریگوری جی. (۲۰۰۸). نظریه‌های شخصیت. ترجمه: یحیی سیدمحمدی. تهران: نشر روان.
- کانون نشر و ترویج فرهنگ اسلامی حسنات اصفهان (۱۳۸۹). سیری در سپهر اخلاق. ج ۲. قم: صحیفه خرد.
- کرمی‌جویانی، فاطمه، سروقد، سیروس، و بقولی، حسین (۱۳۹۴). رابطه ویژگی‌های شخصیتی و سبک‌های هویت با رضایت از زندگی دانش‌آموزان دوره متوسطه. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. ۶ (۲۴)، ۱۲۸-۱۱۵.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷). الکافی. تهران: اسلامیه، چاپ چهارم.
- کمری سنقرآبادی، سامان، و فتح‌آبادی، جلیل (۱۳۹۱). بررسی نقش جهت‌گیری مذهبی و امید به زندگی در میزان رضایت از زندگی. پژوهش‌های نوین روان‌شناختی (روان‌شناسی دانشگاه تبریز). ۷ (۲۸)، ۱۷۸-۱۵۹.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳). بحار الأنوار. ج ۱۱۰. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- منصورنژاد، زهرا، کجباف، محمدباقر، کیانی، فریبا، و پورسید، سید رضا (۱۳۸۹). بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی (درونی، بیرونی) و جنسیت با اضطراب مرگ در بین دانشجویان. یافته‌های نو در روان‌شناسی (روان‌شناسی اجتماعی). ۵ (۱۵)، ۱۴۳-۱۳۵.
- میرخان چریک‌آباد، ایرج (۱۳۹۳). رابطه بین نگرش مذهبی، شادکامی و هوش هیجانی با رضایت

از زندگی در معلمان زن شهر ارومیه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه گیلان.

• وحدانی اسدی، محمدرضا، تنهای رشوانلو، فرهاد، روحانی، زهرا، و مهدیان، حسن (۱۳۹۳). نقش پیش‌بینی‌کنندگی عوامل شخصیتی، عزت نفس و جهت‌گیری مذهبی در رفتار شهروندی سازمانی. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی. ۱۵ (۵۵)، ۱۲۹-۱۲۱.

- Aghababaei, N. & A. Błachnio (2014). Purpose in Life Mediates the Relationship between Religiosity and Happiness: Evidence from Poland, *Mental Health, Religion & Culture*, 17 (8), 827-831.
- Aghababaei, N. (2012). Religious, Honest and Humble: Looking for the Religious Person within the HEXACO Model of Personality Structure. *Personality and Individual Differences*, 53 (7), 880-883.
- Aghababaei, N. (2014). God, the Good Life, and Hexaco: The Relations Among Religion, Subjective Well-Being and Personality, *Mental Health, Religion & Culture*, 17 (3): 284-290.
- Allport, G. W. & M. Ross (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology* 5(4), 432-443.
- Ansari, Hossein, Heshmat, Ramin, Jari, Mohsen, Qorbani, Mostafa, Kazemzadeh Atoofi, Mehrdad, Bayrami, M., Kourayem, M. A., Pouresmali, A., & Mohammadibakhs, L. (2013). The Comparison of Social Support and Religiosity in Post Traumatic Stress Disorder Patients, Their Wives and Control Group. *Journal of Kermanshah University of Medical Sciences (J Kermanshah Univ Med Sci)*, 17 (1), 68-75.
- Ayten, A., & Ferhan, H. (2016). Forgiveness, Religiousness, and Life Satisfaction: An Empirical Study on Turkish and Jordanian University Students. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(1), 79-84.
- Boals, A., & Lancaster, S. (2018). Religious Coping and Mental Health Outcomes: The Mediating Roles of Event Centrality, Negative Affect, and Social Support for Military Veterans. *Military Behavioral Health*, 6(1), 22-29. Baron, R. M., & Kenny, D. A. 1986, ., The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology* 1182–51, 1173 .
- Barrie, A. (2012). Personality, Religion and Character Traits: Are Personality Traits Better Predictors of Happiness than Religiosity?, Unpublished BA Dissertation, Dublin Business School.
- Branch-Allen, Rose & Jayachandran, John (2016). Determinants of life Satisfaction in Canada: A Causal Modeling Approach. *SHS Web of Conferences. EDP Sciences*.
- Delahaj, A., Gaillard, C., & Van Dam, P. (2010). Hope and Hardiness as Related to Life Satisfaction. *The Journal of Positive Psychology*. 3 (8), 171-179.
- Devrimci-Ozguven, H., Kundakci, N., Kumbasar, H. & Boyvat, A. (2000). The

Depression, Anxiety, Life Satisfaction and Affective Expression Levels in Psoriasis Patients. *Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology*, 14 (4), 267-271.

- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71- 75.
- Diener, E. D. (2000). Subjective Well-being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist*, 55, 34-43.
- Donnellan, M. B., Oswald, F. L., Baird, B. M., & Lucas, R. E. (2006). The Mini-IPIP Scales: Tiny-yet-effective Measures of the Big Five Factors of Personality. *Psychological Assessment*, 18, 192-203.
- Elkins, M., Cavendish, R. (2004). Developing a Plan for Pediatric Spiritual Care. *Holist Nurs Pract*. 18 (4): 179-86.
- Eng, Winnie, Coles, Meredith, E., Heimberg, Richard G., Safren, Steven A. (2005). Domains of Life Satisfaction in Social Anxiety Disorder: Relation to Symptoms and Response to Cognitive-behavioral Therapy. *Journal of Anxiety Disorders*. 19 (2), 143-156.
- Galinha, I. C., Garcia-Martin, M. Á., Oishi, S., Wirtz, D., & Esteves, F. (2016). Cross-Cultural Comparison of Personality Traits, Attachment Security, and Satisfaction with Relationships as Predictors of Subjective Well-Being in India, Sweden, and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 47 (8), 1033-1052.
- Ghorbani, N.; Watson, P. J.; Gharamaleki, A. F.; Morris, R. J., & Hood, R. W. (2002). Muslim-Christian Religious Orientation Scales: Distinctions, Correlations, and Cross-Cultural Analysis in Iran and the United States, *The International Journal for the Psychology of Religion*, 12 (2), 69-91.
- Goldberg, L. R. (1999). A Broad-bandwidth, Public Domain, Personality Inventory Measuring the Lower-level Facets of Several Five-Factor models. In I. Mervielde, I. Deary, F. De Fruyt, & F. Ostendorf (Eds.). *Personality Psychology in Europe* (Vol. 7, pp. 7-28). The Netherlands: Tilburg University Press.
- Gorsuch, R. L., & Hao, J. Y. (1993). Forgiveness: An Exploratory Factor Analysis and its Relationship to Religious Variables. *Review of Religious Research*, 34, 333-347.
- Hill, P. C. (1999). Religious Orientation Scale-Revised, In P. C. Hill & R. W. Hood, Jr. (Eds.). *Measures of Religiosity*, (Gorsuch & McPherson, 1989) (pp. 154-156), Birmingham: Religious Education Press.
- Lam, P. Y. (2002). As the Flocks Gather: How Religion Affect Voluntary Association Participation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41, 405-422.
- McCrae, R. R. & Costa P. T. Jr. (1992). Discriminant Validity of NEOPI-R Facet Scales. *Educational and Psychological Measurement*, 52 (1), 229-237.
- Prasoorn, Rituparna, Chaturvedi, K. R. (2016). Life Satisfaction: A Literature Review.
- Pronk, Nicolaas P. (2016). Concordance between Life Satisfaction and Six Elements of Well-Being among Respondents to a Health Assessment Survey Health

Partners Employees, Minnesota, 2011. Preventing Chronic Disease. 13. /pcd13. 160309.

- Uslaner, E. M. (2002). Religion and Civic Engagement in Canada and the United States. Journal for the Scientific Study of Religion, 41, 239-254.